

**ЗАМОВЛЯННЯ-РОЗПОВІДІ У СТРУКТУРІ
ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ**

У статті аналізуються особливості семантики замовлянь-розповідей. Звертається увага на функціонування у текстах повідомлень про дії мовця й повідомлень про дії магичних істот як основних груп досліджуваної тематики. Розглядається вплив спонукально-бажальної частини замовлянь-розповідей на одержання бажаного результату.

Ключові слова: замовляння-розповіді, семантика, мовець, магичні істоти, текст, семантичне поле.

В статье анализируются особенности семантики заговоров-рассказов. Обращается внимание на функционирование в текстах сообщений о действиях рассказчика и сообщений о действиях магических существ как основных групп исследуемой тематики. Рассматривается влияние побудительно-пожелательной части заговоров-рассказов на получение желаемого результата.

Ключевые слова: заговоры-рассказы, семантика, рассказчик, магические существа, текст, семантическое поле.

Some peculiarities of the exorcism-narration semantics are analysed in the article. The functioning of the information on the speaker's actions and the information on the magic creatures in the texts as the main groups of the research is emphasized. The influence of the motivating-desired part of exorcism-narration on the obtaining a wished result is considered.

Key words: exorcism-narrations, semantics, speaker, magic creature, text, semantic field.

Вивченню структурної організації текстів замовлянь присвячені праці О. Потебні, Ф. Зелінського, Н. Познанського, В. Соколової, Т. Цив'ян, О. Свиридова, В. Харитонові, Е. Кассіра, Ю. Мосенкіса, Н. Слухай, А. Слухай, Н. Мечковської, О. Остроушко, М. Єлісової, О. Павлова та інших мовознавців.

Як підкреслює М. О. Єлісова, серед пріоритетних напрямків сучасного мовознавства виділяється дослідження міфопоетичної підсистеми мовної картини світу, яка здатна зберігати найдавніші шари культури [1].

А. С. Слухай запропонувала узагальнення ідей і публікацій з проблематики етнолінгвістичної інтерпретації міфології в проекції на архаїчні фольклорні тексти – замовляння [2].

Н. В. Слухай зазначає, що в міфологічному світогляді реалізуються архетипи – найбільш фундаментальні загальнолюдські міфологічні мотиви, предковічні схеми уявлень, що залягають у підґрунті будь-яких художніх структур [3: 8]. Міфологічним є будь-який дискурс, бо він утілює підсвідоме прагнення людини узагальнити й упорядкувати свої уявлення про навколишній світ, зробити його своїм, керованим, розумним і членованим [4: 22].

Згідно з твердженням відомого дослідника філософії міфу Е. Кассіра, у міфі відсутня межа між сприйняттям уявного і реального, між бажанням і його виконанням, між образом і річчю [5: 50–51].

Семантична структура тексту багатопланова. Семантику тексту складає не тільки сукупність денотатів як об'єктивних, номінативних, фактичних, предметно-реляційних компонентів значення [6: 129], а й множина стилістичних, прагматичних, модальних, емоційних, суб'єктивних відтінків значення [7: 36]. Також органічною частиною семантики тексту є ті смисли, які виникають у мовця й адресата на ґрунті різного роду асоціативних зв'язків [7: 36].

У статті проаналізуємо особливості текстів замовлянь-розповідей. Визначимо функціонування в цих текстах повідомлень про дії мовця й повідомлень про дії магічних істот. Розглянемо вплив спонукально-бажальної частини замовлянь-розповідей на одержання бажаного результату.

До замовлянь-розповідей належать однофразові тексти, в яких мовець повідомляє про свої дії, дії магічних істот, певну ситуацію тощо.

За особливостями семантики виділяємо такі групи замовлянь-розповідей: повідомлення про дії мовця й повідомлення про дії магічних істот. До замовлянь-повідомлень про дії мовця відносимо, у першу чергу, перформативні висловлення [7: 101].

У ролі предикатів у перформативних висловленнях виступають такі дієслова одного семантичного поля: «**викликати**», «**визивати**», «**вишіптувати**», «**шептати**», «**замовляти**», «**одмовляти**», «**одшпигувати**», «**одговоряти**», «**вимвляти**», «**вибавляти**», «**заклинати**», «**проклинати**», «**виклинати**», наприклад: *Я цю скусу **викликаю** від (Віри) хрещеної і на неї сили маю* [8: 13]; *Відганяю, **заклинаю** – Божими словами, Божими молитвами, Святою Трійцею, Духом святим!* [8: 26]; *Я вас **вимвляю**, / На сині моря, на сипучі піски / Посилаю. / Там вам очерети вертїти, / Піски пересипати, / По синьому морю гуляти, / Нарожденного, хрещеного (Трохима) / В супокї залишати!* [8: 33]; *За Божою допомогою другий раз у Божий час я **вимвляю** ляк, переляк, сквозняк, тоску й досаду* [8: 37]; *Я тебе **вимвляю**, я тебе **вишепчу**: що з панів, що з циган, що з жидів, що з татар, – то я тебе **вимвлю**, то я тебе **вишепчу*** [8: 40]; *Є сімдесят сім сустав – / Из усіх **вимвляю**, / Из усіх **визиваю**, / На пуці засилаю; / Там одпочивай, / Хрещеному (Григорію) волю дай* [8: 43]; *Я словом, Господь із помоцу* [8: 51]. *Я з **мовою**, Господь з помоцу* [8: 56]; *А я силу знаю, од хрещеної порожденї поспїшу і пристрїт **виговоряю*** [8: 64]; *На каменї, на островї / На Осїанській горї бігло три ріки: / Одна водяна, друга медяна, третя кровава, / Я водяну виллю, а медяну вип'ю, / А кровавою кров **замовлю*** [8: 71]; *Стоїть біла гора, на білій горї біла церква, в церкві білий пристїл, й білі попи, і білі дяки білі книжки читають і (Максимовї) кров **замовляють*** [8: 86]; *На синьому морї, на білому каменї, там рубалися три брати. Ішла сестра Уляна кров **замовляти**. Як **замовляла** – молитву шептала ...* [8: 89]; *Я вас, бабиці, **вимвляю** і Господа Бога благаю, і святу Богородицю, і святу Ганну Осїяну, допоможїть менї, бабиці, вимвляти, і на пуці, на нетрї зсилати* [8: 110]; *Зуби **замовляю**, зуби усмиряю, кров і кисть зубову **замовляю*** [8: 119].

Дієслова «**вишептати**», «**викликати**», «**вимвити**», «**виговорити**» функціонують у текстах зі звертаннями до Бога й християнських святих. Часто звертання вживаються в зачинах текстів, наприклад: *Господи, поможи, дай, Боже, час добрий рабовї Божому (їмення тїєї особи, якїй шепчуть) **вишептати**, **викликати** ятрїсть з її (чи його) рук, з її очей, з її ніг, з її голови, з її плечей, 77 суставів* [8: 30]; *«Святий отче Миколаю, угоднику Божий, помошнику скорий, допоможи менї ласкою своєю небесною пристрїт **вимвити***

і виговорити» [8: 41]. Подібні звертання переважають у спонукально-бажальних і бажальних конструкціях, як-от: *Я відмовляю на воду, на вогонь, і ножем тебе затинаю, і всіх святих на поміч ззиваю. Святий Миколає, святий Йосипе, святий Зосиме! Станьте, отче, до помочі, дихніть своїм святим духом, допоможіть мені відмовити, вимовити, визволити пристрїт* [8: 46].

Типовим є ускладнення перформативних висловлень рядами однорідних членів речення на позначення частин тіла, звідки виганяється хвороба: *Я тебе, переполох, перерубаю, я тебе пересікаю, я тебе, переполох, визиваю і викликаю із твоїх очей, із твоїх речей, з плечей, із в'язей, із мізків, із кісток, із грудей, із боків, із живота, із поперека, із ніг, із рук, із пальчиків, із семидесяти суставчиків* [8: 35]; *Я тебе вимовляю, вибавляю з усіх жил, з утроб, з голови, з ніг, з рук, очей, з плечей, з усенького корпусу* [8: 37].

Дієслова на позначення словесного процесу замовляння засвідчено також у висловленнях із заміщеним суб'єктом дії, наприклад: *Богородиця-діва йшла, меч несла. / Здибав її святий Петро, святий Павло. / – Куди йдеш, Богородице-діво? / – До рожденного, до хрещеного Григорія / Пристрїт вимовляти, / Пристрїт визивати. / Не я вимовляю – / Богородиця-діва вимовляє, / Богородиця-діва визиває, / Не моїми словами – / Божими словами... [8: 42]; Не я сама замовляю, / замовляє Божа Мати, / а я словом. Сам Бог з помочу [8: 80]; Бо ти, ляк-переляк, бо ти, вітер-сквозняк, і я тебе прошу, і я тебе молю, і я тебе вимовляю, на озера, на болота, на синє море посилаю. То не я вимовляю, то не я визиваю, то не я заклинаю – Божа Мати Божим Духом, Божими словами, а моїми устами з своїми учениками на пуці, на ліса, на озера, на болота, на синє море тебе посилають од ниньки до віку. Амїнь [8: 304–305]; Запїкайся, кров, заговоруйся, кров, замовляю тебе не сам, – своїми духами – Господніми науками [8: 94]; Та й ти, руда, не йди, запїкайся, кров, заговоруйся... Я тебе замовляю не своїми духами, а Господніми науками [8: 95]; – Бишихо синя, бишихо зелена, я тебе змовляю, і не сама я змовляю, а на це Господа призиваю [8: 166]; Не мій дух – Господній Дух. / Не мої слова – Господа Бога слова. / Я із річчю – Бог із поміччю [8: 182]. Семантичною групою замовлянь-повідомлень про дії мовця є коментарі-порівняння у процесі замовляння: *А погані сугави, погані очі, погані думки – / заклинаю! Як бог закляв гори й каміння, / Так погані очі, мислі, слова погані – / заклинаю – / Божими словами, Божими молитвами: / Щезай, пропадай!* [8: 311].*

Дієслова функціонують у ролі обставин мети дії: *Йшла свята святиця, пресвята Богородиця, горою. Здибає її два янголі. Стали її питати: – Куди йдеш, Божая Мать? / – До рожденої, порожденої, молитвеної (Ганни) вітру йду вимовляти* [8: 303]; *Їхав архангел Гавриїл, архистратор Михаїл на білім коні і в білім каптані. Зустрічає його Божа Мати на золотім мосточку із золотою патиричкою. – / Куди ти йдеш, архангел Гавриїл? / Їду до пустого млина облищиці одмітати, хортів годувати, порожденному Богом словом (Терешкові) зганяти більмо* [8: 136].

Функціонування дієслів у ролі присудків у формі теперішнього часу фіксуємо в таких текстах: *– Я всіх вас знаю, одо всіх одмовляю, молитву читаю, не мучте бідних христ'ян* [8: 68]; *Як стану я на воротах правою ногою, правою рукою. / Говорю я речі, праве моє слово. / Замикаю я замки, замикаю, / Своїм ворогам близьким, далеким сусідам / Зуби й губи, речі, плечі й рот* [8: 324]; *І я ізгоняю більмо от хрещеного раба (Божого (...), виговорюю з костей, з мощей... [8: 137]; Вразе-Іване, вразе-Степане! Я*

тебе **вимовляю**, на місце посилаю [8: 101]. Повідомлення про уявні магічні дії мовця: *Дрібними зорями освітлюся. / Ясним місяцем підпережуся – / Я вас, ворогів, не боюся! / Заговорюю вовчими зубами, / Ведмежими губами / Руки, ноги, сугави* [8: 322]. У формі теперішнього часу вживаються присудки в текстах-висловленнях наказового характеру: *Я вас **вимовляю**, / На сині моря, на сипучі піски / Посилаю. / Там вам очерети вертіти, / Піски пересипати, / По синьому морю гуляти, / Нарожденного, хрещеного (Трохима) / В супокій залишати!* [8: 33].

У замовляннях-розповідях фігурують складні синтаксичні конструкції з зіставними часовими відношеннями на зразок: *Поки я тебе не знала, поти ти стояла, поти ти буюла. Стала я тебе знати, стала тебе з костів виганяти. Буду я тобі пекельну смолу заливати, буду тобі залізом очі запікати, буду тебе молитвами **закликати**, буду тебе з християнської віри вислати* [8: 67]; *Поки я не знала, я тебе не **викликала**, а тепер стала знати, стала Матір Божу **викликати**, прохати, стала мені мати Божя в поміч стояти, волос у раба Божого **викликати*** [8: 173].

Розповідні висловлення із суб'єктом – магічною істотою репрезентовані такими текстами: (Божа Мати) «пристріт уговорала»: *Великим горами, мостами йшов Петро й Павло. Стрічають Божю Матір. «**Божя Мати**, де ви бували, що чували?» – «Була в хрещеної, молитвенної раби Божої Марти, пристріт уговорала»* [8: 53]; (святі Київські печерські, сили небесні) «пристріт виговорять»: *Стану я, Господу Богу помолюся, / Усім святым Київським печерським поклонюся. / Усі **святіє Київські печерські**, / **Сили небесні**, станьте, Господи, / На помочі хрещеної, порожденої / Пристріту виговоряти* [8: 55]; (святії архангели) «заклинають пропасницю»: *Святії архангели сказали: / – Проклинаємо ми вас і **заклинаємо** / В землю пустую, в землю безлюдную...* [8: 65]; *Шила **Божя Мати** киян-море / золотою голкою, шовковою ниткою, / у раби Божої (...) рану зашивала, / кров замовляла* [8: 92]; (ангели) «кров замовляють»: *На морі три **анголи** – / Іден січе, другі 'рубас, / Треті 'кров замовляє* [8: 87].

Замовляння-розповіді торкаються різних груп лексики, як-от орнітологічної: *Летіла ворона через море, / ключі загубила. / **Божя Мати** йшла, / ключі знайшла, / море замкнула, / кров замовила* [8: 78]. Ворон ще перебуває по той бік добра і зла, навіть користі і шкоди: він амбівалентний, як і весь шаманський світ [9: 222]. Цей текст, у якому Божа Мати «кров замовила», характеризується поступовим дієслівним ланцюжком *летіла – загубила – йшла – знайшла – замкнула – замовила*.

Для замовлянь типовий мотив трьох рік: водяної, огняної, кров'яної. Цей мотив дуже архаїчний [9: 212], пор.: (залізна баба і її сім дочок) «одмовляють і отговорюють од крові»: *На синьому морі, на залізнім току – там залізна баба, а в тої баби – сім дочок, а в тих семи – також по сім. Вони **одмовляють** і **отговорюють** од крові, і од кров'яної, і водяної, і вітряної кровсаницю попивають, молошницю поїдають* [8: 82].

Отже, замовляння-розповіді функціонують, констатуючи бажане як факт. Саме тому в текстах здебільшого описуються події часової віднесеності до минулого й теперішнього, вносячи у текст-висловлення відтінок бажального значення. За особливостями семантики виділяємо такі групи замовлянь-розповідей: повідомлення про дії мовця й повідомлення про дії магічних істот, повідомлення про майбутні дії, які залежать від певних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єлісова М. О. Універсальний символ «світове дерево» та його мовно-образні парадигми в художніх текстах Бориса Пастернака : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / М. О. Єлісова. – К., 2006. – 20 с.
2. Слухай А. С. Образ Світового Дерева у давньоанглійській епічній поезії: семантика та еволюція / А. С. Слухай // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2009. – Вип. 26. – С. 163–169.
3. Слухай Н. В. Світ сакрального слова Тараса Шевченка / Наталія Віталіївна Слухай. – К. : Агрармедіагруп, 2011. – 228 с.
4. Слухай Н. В. Роль міфу в організації сучасного масмедійного простору / Н. В. Слухай // Літературна мова у просторі національної культури. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004. – С. 107–115.
5. Кассирер Э. Философия символических форм / Эрнст Кассирер [пер. с нем.]. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2002. – Т. 2: Мифологическое мышление. – 280 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Остроушко О. А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Оксана Андріївна Остроушко. – Дніпропетровськ, 2002. – 201 с.
8. Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія: (Замовляння) / упоряд. М. Г. Василенко, Т. М. Шевчук ; передм. М. Г. Василенка. – К. : Молодь, 1991. – 336 с.
9. Українські замовляння / упоряд. Н. М. Москаленко ; автор передмови та коментаря М. О. Новикова. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.

УДК 81'373.612.2

Романюха М.В.

(Дніпродзержинськ, Київ)

МЕДІАЛЬНІ МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ОБРАЗНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ *ECONOMY* У МЕДІАДИСКУРСІ

*У статті розглянуто структуру та функціональність медіальних метафоричних моделей, що входять до складу метафоричного поля концептосистеми *ECONOMY*.*

Ключові слова: *метафора, метафорична модель, концептосистема *ECONOMY*, медіадикурс.*

*В статье рассмотрены структура и функциональность медиальных метафорических моделей, входящих в состав метафорического поля концептосистемы *ECONOMY*.*

Ключевые слова: *метафора, метафорическая модель, концептосистема *ECONOMY*, медиадикурс.*

© Романюха М.В., 2013